

MUKADDİMETÜ'L EDEB'İN YOZGAT NÜSHASINDA MESLEK ADLARI

Arda KARADAVUT*

Öz: Türk yazı dilinin iki ana kola ayrılmadan önceki geçiş dönemi olarak kabul edilen Harezmi Türkçesi döneminde Oğuz-Kıpçak dil özelliklerinin bir arada bulunduğu pek çok edebî eser ve içerisinde çeşitli dilleri barındıran sözlükler yazılmıştır. Bu sözlüklerden biri de Arapça öğrenmek isteyen Harezmsâh hükümdarı Atsız b. Muhammed'in isteği üzerine Zemahşerî tarafından kaleme alınan Mukaddimetü'l Edeb adlı eserdir. Arapça kısa cümlelerden ve isimler, fiiller, harfler, isim ve fiil çekimleri olmak üzere beş bölümden oluşan sözlüğün günümüze ulaşmış pek çok nüshası vardır. Bu nüshaların en eskisi 1257 yılında istinsah edilen Yozgat nüshasıdır. Bu çalışmada Mukaddimetü'l Edeb'in Yozgat nüshasının içerisindeki meslek adları Eski Türkçeyle karşılaştırmalı bir şekilde köken, yapı ve anlam açısından incelenmiş ve eserdeki mesleklerin Türkiye Türkçesindeki durumu değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Harezmi Türkçesi, meslekler, Mukaddimetü'l Edeb, Orta Türkçe, Yozgat

Professions in the Yozgat Copy of Muqaddimat al-adab

Abstract: In the period of Khwarezm Turkish, which is considered as the transition period before the Turkish written language split into two main branches, many literary works containing Oghuz-Kipchak language features and dictionaries containing various languages were written. One of these dictionaries is Muqaddimat al-adab, which was written by Zamakhshari upon the request of Atsız bin Mohammed, the ruler of Khwarazmshah, who wanted to learn Arabic. There are many copies of the dictionary, which consists of short sentences in Arabic and five parts: nouns, verbs, letters, nouns and verb conjugations. The oldest of these copies is the Yozgat copy which was copied in 1257. In this study, the names of professions in the Yozgat copy of Muqaddimat al-adab were examined in terms of origin, structure and meaning in comparison with Old Turkic and the situation of the professions in the work in Turkish was evaluated.

Keywords: Middle Turkic, Khwarezmian Turkic, Muqaddimat al-adab, professions, Yozgat

Giriş

Ceyhun nehrinin Aral gölüne döküldüğü bölgede yer alan Harezmi, 11. yüzyıl başlarında Gaznelilerin hâkimiyetinde olan ve Gaznelilerin atadığı valiler tarafından yönetilen bir bölgedir. Bölge, adını zamanında burada yaşamış İrani bir kavim olan *Hârizm* kavminden almıştır. Harezmi, Gaznelilerden sonra Selçukluların kontrolüne geçerek yine Selçuklular tarafından bölgede görevlendirilen valilerce yönetilmiştir. Selçuklu sultanı Sencer'in 1157'deki ölümüyle beraber Harezmi bölgesi bağımsız olmuştur. Moğolların egemenliğine girene dek bağımsızlığını koruyan Harezmsâhlar döneminde bölge Türkleşmiştir (Ercilasun, 2008, s. 369).

12. yüzyılda bölge farklı Türk boylarının yanı sıra başta İrani kavimler olmak üzere çeşitli etnik unsurların bir arada yaşadığı bir kültür merkezi olarak öne çıkmıştır. Bu kültür merkezinde Oğuz-Kıpçak dil unsurlarının bir arada bulunduğu yazı diline Harezmi Türkçesi adı verilmiştir. Özellikle 13.-14. yüzyıllarda Harezmi Türkçesiyle pek çok edebî, dinî eser kaleme alınmış ve sözlükler yazılmıştır. Harezmi Türkçesinin en eski tarihli eserlerinden biri de *Mukaddimetü'l Edeb*'dir.

Mukaddimetü'l Edeb Arapça öğrenmek isteyenler için kaleme alınan, Arapça sözcük veya kısa cümlelerin altına Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi gibi Türk yazı dilleri ve Farsça, Moğolca gibi yakın coğrafya dillerindeki anlamlarının verildiği hacimli bir sözlüktür. Yazarı Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd bin 'Ömer bin Muhammed bin Ahmed ez-Zemahşerî el-Hârizmî'dir (Gül, 2015, s. 195). Zemahşerî eserini Harezmsâh Atsız bin Muhammed bin Anuşştigin'in emri üzerine yazmıştır. Araştırmacılar Harezmsâh Atsız'ın hükümlerlik döneminin 1127-1156 yılları arasında olmasından hareketle eserin Zemahşerî'nin elinden çıkan asıl yazmasını da 12. yüzyıla tarihlendirirler (bk. Yüce, 1993, s. 7; Ercilasun, 2008, s.

* Doktor Öğretim Üyesi. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi - Zonguldak/Türkiye, e-posta: ardakaradavutt@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9059-0873.

370). Zira eserin hiçbir nüshasında asıl yazmanın kaç yılında yazıldığı belirtilmemektedir. Eser isimler, fiiller, harfler, isim çekimi ve fiil çekimi olmak üzere beş bölümden oluşur. Harezmi Türkçesi eserlerinden biri olan *Mukaddimetü'l Edeb*'in Zemahşeri'nin elinden çıkmış asıl yazması henüz tespit edilmese de sözlüğün bugüne ulaşmış pek çok nüshası vardır.

Bu nüshalardan biri de Yozgat nüshasıdır. 1257 yılının Mayıs ayında Harezmi'de İbrahim bin Mahmud Süfi el-Müezzini tarafından istinsah edilmiştir (Ayaz, 2020, s. 6). Yozgat nüshası *Mukaddimetü'l Edeb*'in bilinen en eski tarihli nüshasıdır. Nüshanın istinsah tarihi bilinmekle beraber nerede yazıldığı bilgisi mevcut değildir. Yozgat nüshasının kâşifi Ahmed Ateş, dil özelliklerinden yola çıkarak eserin Semerkand-Buhara civarında yazıldığını düşünür (1958, s. 91).

Yozgat nüshası isimler, fiiller ve harfler olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. İsimler bölümünde sözcükler konularına göre zaman kavramları, tarım aletleri, organ adları vb. şeklinde ayrılarak incelenmiştir. Fiiller bölümünde fiiller, çeşitli bablar kullanılarak ilgili fiilin harflerinin türüne ve Arap alfabesindeki sıraya göre düzenlenmiştir. Bazı fiil masterlarının, geniş zaman ve geçmiş zaman kiplerinin yanı sıra çoğul şekilli çekimleri de gösterilmiştir. Fiiller bölümü, kalıplara ayrılmış ve her kalıp kendi içinde sülasi, rubai ve tasrihi olmayan fiiller şeklinde tasnif edilmiştir (Cihan, 2021, s. 11).

Mukaddimetü'l Edeb'in Yozgat nüshası üzerine yapılan son çalışmalar Özkan (2009), Ayaz (2020) ve Cihan'a (2021) aittir. Özkan çalışmasında nüshanın sadece isimler bölümünü ele almış ve Türkçe, Arapça, Farsça olmak üzere üç dilde ayrı ayrı dizin oluşturmuştur (2009). Ayaz, Yozgat nüshasıyla Paris nüshasını karşılaştırarak her iki nüshanın ses, biçim ve dizim bakımından ortaklık ve farklılıkların görülebileceği bir düzenle metin bölümünü oluşturmuş ve çalışmasının sonuna dizin eklemiştir (2020).

Cihan ise Yozgat nüshasının transkripsiyonlu metniyle dizinini hazırlamış, çalışmasının notlar bölümünde de nüshadaki Türk dili tarihî metinlerinde tanıklanan ancak Harezmi Türkçesi söz varlığında tespit edilemeyen fiilleri ele almıştır (2021).

İçinde bulundurduğu sözcük sayısı itibarıyla *DLT*'den sonra Orta Türkçe döneminin en hacimli sözlüğü olan *Mukaddimetü'l Edeb*, Türk dili tarihi ve Türk kültür tarihi açısından önemli bir eserdir. Eserin Yozgat nüshasının isimler bölümünde pek çok hayvan, eşya, yer, zaman adların yanı sıra çeşitli meslek kollarına dair birçok meslek adı da bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusunu da bu meslek adları oluşturmaktadır.

1. Meslek Adları

Söz varlığı çalışmaları dil araştırmalarının en önemli çalışma sahalarından birini oluşturur. Bir dilin hem kendi lehçe ve ağızlarıyla hem de diğer dillerle olan ilişkilerinin incelenmesinde sözcükler temel araçlardır. Söz varlığı araştırmalarının öncü isimlerinden olan Aksan, söz varlığının sadece bir dildeki birtakım seslerin bir araya gelerek oluşturdukları sözcükler değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulayarak sözcük varlığı çalışmalarının önemini belirtmiştir (2004, s. 7).

Bir dili konuşan toplumun maddi ve manevi kültürünün incelemesinde başvurulabilecek önemli kaynak alanlarından biri de o dilin sözcük varlığında bulunan meslek adlarıdır. Çünkü insanlar yaşadıkları yerin coğrafi ve sosyoekonomik şartlarına göre çeşitli yaşam biçimleri geliştirirler. Yaşanılan coğrafya ve sosyal çevre doğal olarak kişilerin geçim kaynaklarını da etkiler. Meslekler bu nedenle fizikî ve toplumsal çevreye göre değişiklik gösterirler. Yine meslekler teknolojik gelişmeler ve insanların ihtiyaçlarına göre çeşitlenirler.

Dolayısıyla herhangi bir dildeki meslek adları o dilin konuşurlarının tarihi, coğrafyası, kültürü, sosyoekonomik durumu, etkileşimde bulunduğu diğer toplumlar ve kültürlerle ilgili değerli bilgiler verir.

Bu nedenle bu çalışmada 13. yüzyılda Harezmi muhitinde istinsah edilen *Mukaddimetü'l Edeb*'in en eski nüshası olan Yozgat nüshasındaki meslek adları ele alınarak köken, yapı ve anlam bakımından Eski Türkçeye karşılaştırılarak incelenmiştir. Çalışmada öncelikle meslek adları Özkan, Ayaz ve Cihan'ın çalışmaları esas alınarak ve karşılaştırılarak belirlenmiş, ardından Serkan Şen'in (2007) Orhun, Uygur ve Karahanlı metinlerindeki meslek adlarını incelerken uyguladığı sınıflandırmaya göre tasnif edilmiştir.

1.1. Hayvancılıkla İlgili Meslekler

1.1.1. Deve Yetiştiriciliğiyle İlgili Meslekler

1.1.1.1. *Cemmāzeci*

cemmāzeci 'deveye binen, deveyi güden' 70b/3. Ar. *cemmāze* 'deve' sözcüğüne T. +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Harezmi Türkçesi öncesinde tanıklanmayan sözcük ilk olarak *Mukaddimetü'l Edeb*'de görülmüştür.

1.1.1.2. *Tëveçi*

tëveçi 'deveci, deve çobanı' 44a/3. *tëve* adına +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Yazıtlar dönemi Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanmayan sözcük Eski Uygurcada hem meslek hem de kişi adı olarak tanıklanmıştır (Wilkens, 2021, s. 706). Sözcük, *ME*'de Ar. *cemmāl* 'deveci' sözcüğünü karşılayan bir meslek adıdır.

1.1.2. Sığır Yetiştiriciliğiyle İlgili Meslekler

1.1.2.1. *Badaçı*

badaçı 'sığır çobanı' 46a/7. *ba-* 'bağlamak, tutturmak' fiil köküne –*DaçI* fiilden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük yazıtlar dönemi Türkçesinde, Eski Uygurcada ve Karahanlı Türkçesinde tespit edilmemiştir. 'Sığır çobanı' anlamıyla tanıklanmış ilk eser *Mukaddimetü'l Edeb*'dir.

1.2. Avcılıkla İlgili Meslekler

1.2.1. Kaçan Avcılığıyla İlgili Meslekler

1.2.1.1. *Awçı*

awçı 'avcı' 2a/1, 32a/7. Sözcük *ME*'de iki yerde tanıklanmıştır. Şen, *awcı* sözcüğünün ET metinlerde genellikle kaçan avcılık için kullanıldığını belirtir (2007, s. 36). Sözcük, yazıtlar dönemi Türkçesinden itibaren Türkçede avla ilgilenen kişileri ifade etmede işlek olarak kullanılmaktadır.

1.2.1.2. *Esrüçi*

esrüçi 'parsa av öğretene kişi' 48b/5. *Esrü* sözcüğü için Clauson 'benekli, noktalı' anlamlarını (1972, s. 250), Nadelyayev 'benekli, alacalı' anlamlarını verir (1969, s. 184). Sözcüğün hayvanları nitelemede kullanıldığı ilk örnek *Irk Bitig*'de tespit edilmiştir. *ürüñ esri toğan kuş men* "Beyaz benekli doğanım." (Tekin, 2013, s. 19). Karahanlı Türkçesinden itibaren sözcük kaplanın yanı sıra leopar, panter, pars gibi benekli vahşi kedileri karşılayan bir ad olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kekevi, 2020, s. 719). *Esrüçi* meslek adı *Mukaddimetü'l Edeb* dışında Harezmi Türkçesi sözlüklerinden *İbni Mühennâ Lügati*'nde de 'parsa av öğretene kişi' anlamıyla görülmektedir (Battal, 1934, s. 31).

1.2.1.3. *İterçi*

iterçi 'av köpekli avcı' 49a/2. Sözcüğün kökeni hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bang ve Gabain, sözcüğün *kuşçı* ile birlikte ikileme oluşturduğunu, *iterçi*'nin türediği *itār* tabanın ET'de *itālgü* ya da *itālgı* biçiminde seslendirilen ve 'doğan, şahin' anlamına gelen sözcükle ilgisi olduğunu düşünürler (1930, s. 447). Clauson, sözcüğün hapax olduğunu ve belki de *eder-* 'avcı' biçiminde olduğunu düşünür (1972, s. 69). Şerbak, her ne kadar Türkçede *iter* biçiminde bir sözcük tabanı bulunmasa da sözcüğün kökünün *it-* "itmek" *itele-* "ittirmek", *iter-* "itmek, dürtmek" fiiline kadar dayandırılabilceğini, bu nedenle sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu ifade eder (2019, s. 117). Şen, Clauson gibi sözcüğün Türk dili tarihindeki tek örneğinin sadece *TTIV*'te tanıklanmış olduğunu belirtir (2007, s. 46). Ayaz, *iterçi* için 'av köpeğinin sahibi, bakıcısı' anlamını vermiştir (2020, s. 500). Cihan, sözcüğün Moğolca kökenli olduğunu söylemiş ve sözcüğe 'doğancı, kuşçu' anlamını vermiştir (2021, s. 515). Karahanlı Türkçesiyle yazılmış Türkçe ilk Kur'an tercümesinde tanıklanan *üterçi* 'av için kullanılan hayvan, köpek vs.' (Ata, 2004, s. 171) sözcüğü ve *ME*'nin *Yozgat* nüshasında da tespit edilen *iterçi* 'av köpekli avcı' sözcüğü *iterçi*'nin tek örnek olmadığını göstermektedir. Buraya kadar ortaya koyulan görüşlerde *iterçi*'nin genellikle 'avcı doğan kuşu' anlamında olduğu düşünülmüş, sözcüğün 'av köpeği' anlamında olabileceğine ise ilk olarak Ata dikkat çekmiştir. Sözcüğün *TTIV*'teki örneği şu şekildedir:

torçı çıvgaçı kuşçı itārçi uçugma bagrın yorigma tınlıglarıg ölürgüçi boltumuz ärsär...

"Ağcı, tuzakçı, kuşçu, avcı (olup) uçan ve yüz üstü yürüyen canlıları öldürdüysek..." (*TTIV/57*).

Görüldüğü üzere cümlede dört farklı şekilde avlanarak hayvanları öldürmekten bahsedilmektedir. Buradaki dördüncü avlanma şekli süreklidir. Wilkens, sözcüğün Eski Uygurcada *eder-* 'takip etmek, arkasından gitmek, peşinden koşmak' (2021, s. 251) şeklinde bir fiil olduğunu örneklerle ortaya koymuştur.

Sözcük muhtemelen Karahanlı Türkçesi döneminde sürekliliğin köpeklerle yapılmasından dolayı 'av köpekli avcı' anlamını kazanmış ve Ar. *kellāb* 'köpeğe av öğretene kişi' sözünü karşılamak için kullanılmıştır.

ME'nin *Yozgat* nüshasında Ar. *kellāb*, 'köpeğe av öğretene kişi' sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak *iterçi* dışında *çibek it*, *aw itı* 49a/2 karşılıklarının verilmesi sözcüğün Harezmi Türkçesi döneminde de kullanıldığını göstermektedir.

1.3. Esnaf ve Zanaatkârlıkla İlgili Meslekler

1.3.1. Giyim ve Tekstille İlgili Meslekler

1.3.1.1. Başmakçı

başmakçı ‘ayakkabıcı’ 30b/2. Clauson sözcüğü ET *ba-* “bağlamak” köküne dayandırır ve *-ş* fiilden fiil yapma ekiyle sözcüğün ‘birbirine bağlı veya ayağa bağlı bir şey hissi vermek’ anlamına gelebileceğini söyler (1972: 382). Doerfer, Ramstedt’in Korece *palmaq* “ayakkabı” sözcüğünden bir alıntı olabileceği görüşünü verdikten sonra, *baş-* fiilini Mo. *bali*, *bali-da-* sözcüğüne dayandırır (1965, s. 294). *Başmakçı*, *baş-* fiilinden +*mAk* fiilden isim yapma ekiyle “ayakkabı” anlamını, +*çI* isimden isim yapma ekiyle de ‘ayakkabıcı’ anlamını kazanmıştır. *Başmak* ve *başmakçı* sözcükleri Eski Türkçe döneminde tanıklanmamıştır. Kaşgarlı *başak* maddesinde sözcüğün Çiğil lehçesinde ‘ayakkabı’ anlamına geldiğini, Oğuzların ve Kıpçakların söz ortasına bir /m/ ilave ederek sözcüğe *başmak* dediklerini kaydeder (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 162). Sözcük *Mukaddimetü'l Edeb*'in Yozgat nüshasında +*çI* ekini alarak ‘ayakkabıcı’ anlamında bir meslek adı olarak tespit edilmiştir.

1.3.1.2. Etükçi

etükçi ‘çizme’ 30b/2. Yazıtlar dönemi Türkçesinde görülmeyen *etük* “ayakkabı, çizme” Eski Uygurcada tanıklanır. (Wilkens, 2021, s. 128). *Etük* sözcüğüne +*çI* isimden isim yapma ekinin gelmesiyle meydana gelen *etükçi* “çizme” meslek adı, ilk olarak *DLT*'de tanıklanır. (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 247). Sözcük aynı anlamıyla *ME*'de de tespit edilmiştir.

1.3.1.3. İçükçi

içükçi ‘kürk yapan kimse’ 31a/2. Yazıtlar dönemi Türkçesinde görülmeyen *içük* ‘kürk’, Eski Uygurcada *üçük* şeklinde tanıklanmıştır (Wilkens, 2021, s. 818). Kaşgarlı, *içük* için ‘samur, sincap vb. hayvanlardan elde edilen kürk’ açıklamasını yapar (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 32). Sözcük meslek adı olarak Karahanlı Türkçesinde tespit edilmemiştir. Yapı itibarıyla *iç+ü+k+çi* şeklinde olan sözcük ilk olarak *ME*'de Ar. *ferrā* “kürkçü” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak tanıklanmıştır.

1.3.1.4. İğçi

iğçi ‘iplik eğiren kişi’ 35b/6. ET *ig/yig* ‘iplik eğirmede kullanılan küçük alet’ sözcüğüne +*çI* isimden isim yapma ekinin eklenmesiyle meydana gelen bir meslek adıdır. Kaşgarlı, *ig* için ‘*yig şekli de vardır, iğ demektir.*’ notunu düşmüştür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 41). *İğçi* meslek adı ilk olarak *ME*'de tespit edilmiştir.

1.3.1.5. Kөнçi

kөнçi ‘derici’ 30b/5. ET *kön* ‘deri’ adına +*çI* isimden isim yapma ekinin eklenmesiyle oluşan sözcük yazıtlar dönemi Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde tanıklanmamıştır. *Kөнçi*, ilk olarak *Mukaddimetü'l Edeb*'de Ar. *sarrām* ‘derici’ sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak tespit edilmiştir.

1.3.1.6. Na'leynçi

na'leynçi ‘ayakkabıcı’ 30a/6. Ar. *na'leyn* ‘bir çift ayakkabı’ (2023, URL-1) sözcüğüne T. +*çI* isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. Sözcük, ilk olarak *ME*'de tespit edilmiştir.

1.3.1.7. Sünlegüçi

Sünlegüçi ‘pamuk çırpan kişi’ 36a/2. ET *sünü* ‘süngü, mızrak’ sözcüğün +*IA* isimden fiil yapma eki, -*GU* fiilden isim yapma eki ve +*çI* isimden isim yapma ekiyle türeyen *sünlegüçi* *ME*'de Ar. *hallāc* sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır. Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesinde tanıklanmayan sözcük ilk olarak *Mukaddimetü'l Edeb*'de görülmüştür.

1.3.1.8. Yigneçi

yigneçi ‘iğneci’ 35b/3. ET *igne/yigne* sözcüğüne +*çI* isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle meydana gelen bir meslek adıdır. Eski Türkçede tanıklanmayan *yigneçi* meslek adı ilk olarak *ME*'de tespit edilmiştir. Sözcük, *ME* dışında *İbni Mühennâ Lügatı*'nde de tanıklanmıştır (Battal, 1934, s. 89).

1.3.1.9. Yüwçi

yüwçi 'ipçi, terzi' 35b/5. Sözcüğün kökü ET *yıp* 'ip' sözcüğüne dayanır. Clauson, *yıp* 'ip' sözcüğünün asıl ünlüsünün /i/ olduğunu, Eski Uygurcanın son dönemlerinde sözcüğün ünlüsünün /i/ye dönüştüğünü söyler (1972, s. 870). Söz sonundaki /p/ sesi *Mukaddimetü'l Edeb*'de sızıcılaşarak çift dudak /w/sine dönmüş ve önündeki dar ünlüyü yuvarlaklaştırmıştır. Son olarak +çI ekinin getirilmesiyle sözcük meydana gelmiştir. *Yüwçi* yazıtlar dönemi Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesinde tanıklanmamıştır. Sözcük, *ME* dışında *İbni Mühennâ Lügati*'nde *yipçi* 'ipçi' biçimiyle tespit edilmiştir (Battal, 1934, s. 90).

1.3.2. Gıda ve Beslenme ile İlgili Meslekler

1.3.2.1. Etçi

etçi 'kasap' 34b/7. Türkçenin 'kasap' anlamlı en eski sözcüğü olan *etçi*, *et+çi* yapısındadır. Yazıtlar dönemi Türkçesinde görülmeyen sözcük ilk olarak Eski Uygurca metinlerde tanıklanır (Wilkens, 2021, s. 126). *Etçi*, *DLT*'de Ar. *kassâb* sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak tespit edilmiştir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 246). Karahanlı Türkçesi döneminden sonra *etçi ME*'de de Ar. *kassâb* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

1.3.2.2. Etmekçi

etmekçi 'ekmekçi' 35a/1. ET'de *ekmek* sözcüğü için birbirine benzeyen üç sözcük kullanılmıştır. Bunlar *ätmək*, *ötmäk* ve *äpmäk*'tir. (Şen, 2007, s. 96). Sözcüğün ET *ek-* 'ekmek, toprağa tohum atmak' sözcüğüne +*mAk* fiilden isim yapma ekinin getirilmesiyle meydana geldiği açıktır. Tietze, sözcükteki *t > k* değişimini asimilasyonla açıklar (2021, s. II/600). Yazıtlar dönemi Türkçesinde örneğine rastlanmayan sözcük ilk olarak Eski Uygurcada *ötmekçi* biçimiyle karşımıza çıkar:

iki hrohanlar is ayguçlar birlä turup yarsınçig aşçılarig ötmükçiläriğ kavıra turzunlar

"İki hizmetçi, iş buyuranlarla bir araya gelip igrenç aşçıları fırıncıları toplasınlar" (Moriyasu 1991: 41).

DLT'de *etmekçi* şekliyle tanıklanan sözcük (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 247), *ME*'de de aynı biçimiyle tespit edilmiştir.

1.3.2.3. Unçı

unçı 'tahıldan un yapan, değirmenci' 35a/1, 39b/6. Yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada tanıklanmayan *un* sözcüğü ilk olarak *DLT*'de tespit edilmiştir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 23). *Unçı* meslek adının 'tahıldan un yapan, değirmen' anlamıyla tanıklandığı ilk metin *ME*'dir. Sözcük, bu anlamıyla *İbni Mühennâ Lügati*'nde de tespit edilmiştir (Battal, 1934, s. 80).

1.3.2.4. Tişegüçi

tişegüçi 'değirmen taşı bileyicisi' 3b/4. ET *tış* 'diş' sözcüğünden +*e* isimden fiil yapma ekiyle türeyen *tişe-* fiili ilk olarak Karahanlı Türkçesinde tanıklanır. Kaşgarlı, *tişe-* için 'orak, testere, değirmen taşı vb. aletlerin dişlerini bilemek' anlamını verir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 884). *Tişegü* biçimi tanıklanmayan sözcük, *tişegüç* 'değirmen taşı bilemek için kullanılan bir araç' şeklinde *Kitābü'l Ef'āl*'de tespit edilmiştir (Boeschoten, 2022, s. 340). Sözcük, meslek adı olarak *ME*'de *tişegüçi* biçimi ve 'değirmen taşı bileyicisi' anlamıyla Ar. *maḳḳār* sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.3.3. Günlük Hayat- Ev Eşyası ile İlgili Meslekler

1.3.3.1. 'Alemçi

'*alemçi* 'nakışçı, cami kubbelerine, minarelere alem yapan veya takan kimse' 31b/3. Ar. '*alem* 'nakış, işaret' sözcüğüne T. +çI ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. İlk kez *ME*'de tanıklanmıştır.

1.3.3.2. Altunçı

altunçı 'altından süs ve ziynet eşyası yapan veya satan kimse, kuyumcu' 148b/1. ET *altun* 'altın' sözcüğüne +çI ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük ilk olarak Eski Uygurcada tanıklanır (Wilkens, 2021, s. 41). Karahanlı Türkçesi metinlerinde görülmeyen sözcük *ME*'den itibaren Harezmi Türkçesi metinlerinde görülür (Boeschoten, 2022, s. 26).

1.3.3.3. Baş Yülüğüçi

baş yülüğüçi 'berber' 35a/4. *Baş* sözcüğüyle ET *yüli-* "traş etmek" sözcüğüne –*GU* fiilden isim yapma eki ve +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. *Yüligü* 'ustura' sözcüğü Eski Uygurcada (Wilkens, 2021, s. 924) ve

DLT'de (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 421) görülürken *yülüğü* sözcüğü yazıtlar dönemi Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesinde tanıklanmamıştır. Sözcük ilk olarak *ME*'de tespit edilmiştir.

1.3.3.4. *Bıçağcı*

bıçağcı 'bıçağcı' 42b/7. ET *bıç-* / *biç-* eylemine +*Ak* ve +*çI* isimden isim yapma eklerinin getirilmesiyle oluşmuştur. Yazıtlar dönemi Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesinde görülmeyen *bıçağcı* ilk olarak *ME*'de görülmüştür.

1.3.3.5. *Çenberçi*

çenberçi 'kasnak yapan kimse, çerçevenci' 4a/3. Far. *çenber* sözcüğüne +*çI* ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük ilk kez *ME*'de tanıklanmıştır.

1.3.3.6. *Haymeçi*

haymeçi 'çadırıcı' 7b/4. Ar. *hayme* sözcüğü ve T. +*çI* ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. *hayme* 'çadır sözcüğü' (2023, URL-1) *Nehcü'l Feradis, Gülistan Tercümesi* gibi metinlerde tanıklanırken (Boeschoten, 2022, s. 138) *haymeçi* şeklinde ve 'çadır yapan veya satan kimse' anlamında meslek adı olarak ilk kez *ME*'de tespit edilmiştir.

1.3.3.7. *Kalkançı*

kalkançı 'kalkan yapan kimse' 43b/5. Clauson, *kalkan* sözcüğünün Türkçe olduğunu belirtir fakat kökeniyle ilgili bir açıklama yapmaz (1972, s. 621). Doerfer, sözcüğün Türkçe olduğunu, Türkçeden Moğolcaya, Moğolcadan da Mançucaya geçtiğini belirtir (1967, s. 502). Sözcük *kal-* "olduğu yeri ve durumu korumak" fiilinden –*KAn* fiilden isim yapma ekiyle meydana gelmiştir. *Kalkan* yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmaz. Eski Uygurcada (Wilkens, 2021, s. 323) ve *DLT*'de (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 680) tespit edilmiştir. *Kalkançı* meslek adı ise ilk olarak *ME*'de görülür.

1.3.3.8. *Kaplağucu*

kaplağucu 'ciltçi, kitaplara kap geçiren kimse' 28a/7. *kap+la-ğu+çı* yapısındaki sözcük ilk olarak *ME*'de Ar. *mucellid* 'cilt yapan kimse' sözcüğünün karşılığı olarak tanıklanmıştır.

1.3.3.9. *Kerpiççi*

kerpiççi 'kerpiç yapan kimse' 30a/5. *Kerpiç* için Clauson, 'güneşte kurutulmuş tuğla' anlamını verir (1972, s. 737). Räsänen de sözcüğe 'tuğla' anlamını verir ve Türkçeden Rusçaya geçtiğini belirtir (1969, s. 256). Tietze, sözcüğün Farsça olma ihtimali üzerinde durur. Ona göre kerpiç yapımında çamura saman karıştırıldığı için sözcüğün ilk hecesinin *kah* 'saman' olması muhtemeldir. Tietze, *kah* adına 'sarmak, örmek' anlamında –*piç* şeklinde bir fiil unsurunun eklenmesiyle sözcüğün elde edildiğini düşünür (2021, s. IV/217). Yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada tanıklanamayan *kerpiç* ilk olarak *DLT*'de görülür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 160). *Kerpiççi* meslek adına ise ilk olarak *ME*'de rastlanır. *ME* dışında sözcük *İbni Mühennâ Lügati*'nde de tanıklanır (Battal 1934: 41).

1.3.3.10. *Küfreçi*

küfreçi 'anahtarıcı, çilingir' 3a/7. *Küfre* sözcüğü muhtemelen Arapça *kufl* 'kilit' sözcüğünden gelmektedir. *Mukaddimetü'l Edeb*'de sözcüğün Arapçası *كفل* 'kufl' şeklindedir. Sözcüğün *küfre* biçiminde yazılması müstensih hatası olabilir. Zira eserin Paris nüshasında sözcük *kuflçı* şeklinde yazılmıştır (Ayaz, 2020, s. 671). *Küfreçi* meslek adı, ilk olarak *ME*'de tespit edilmiştir.

1.3.3.11. *Müllikçi*

Müllikçi 'hokka ve parfüm kabı yapan kimse' 8b/4. *ME*'nin Yozgat nüshası üzerine çalışan araştırmacılardan Özkan ve Cihan bu sözcüğü *melbekçi* olarak okumuş ve sözcüğün *melbek* kökünden geldiğini ifade etmişlerdir. Özkan (2009), *melbek* için 'koku şişesi' Cihan (2021) ise 'küçük bakır sahan' anlamını vermiştir. Ayaz (2020), bu iki araştırmacıdan farklı olarak sözcüğü *müllikçi* biçiminde okumuş ve sözcüğün Far. *mül* 'şarap içki' sözcüğüne T. +*llk* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir. Tarihsel dönem sözlüklerinde tespit edilemeyen *melbek* sözcüğünün Türkiye Türkçesi ağızlarında 'küçük bakır sahan' anlamında görülmesi dikkat çekici olsa da sözcüğün kökeni hakkında doyurucu bir açıklama yapılamamaktadır. Buna karşın *mül* sözcüğünün Klasik Türk şiirinde şarap dışında 'çiçek' ve 'bir tür ilaç' anlamlarında da kullanılmış olması (Eraslan, 2020, s. 331), ayrıca *ME*'de Ar. *cüne* ve Far. *büy-dân* sözcüklerinin Türkçe karşılığı olarak *müllikçinin* yanında tanıklanan *yıpar tablı* 'güzel koku kabı' sözcüğünün de geçmesi bu sözcüğün *müllik* olma olasılığının daha yüksek olduğunu düşündürmektedir. *Müllikçi* ilk olarak *ME*'de tespit edilmiştir.

1.3.3.12. *Sırçaçı*

sırçaçı ‘cam yapan kimse’ 6b/2. ET. *Sırçağa* sözcüğüne +çI ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. *Sırçağa* sözcüğü ilk olarak Eski Uygurcada görülmüştür (Wilkens, 2021, s. 610). Sözcük *DLT*’de de aynı biçimde tanıklanmıştır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 214). Orta Türkçe döneminde sözcükte vurgusuz orta hece ünlüsü /ı/nın düşmesi, /g/ erimesi ve özellikle Memlük Kıpçak Türkçesi sözlüklerinde ç>ş değişmesi gibi birtakım fonetik değişiklikler olmuştur. Boeschoten sözcüğün Orta Türkçedeki fonetik durumunu ayrıntılı bir biçimde göstermiştir (2022, s. 293). *Sırçaçı* meslek adı ise ilk kez *ME*’de tespit edilmiştir.

1.3.3.13. *Temürçi*

temürçi ‘demir yapan, onaran kimse’ 32a/2. Yazıtlar dönemi Türkçesinden itibaren tanıklanan *temür* ‘demir’ sözcüğü Türkçenin en işlek maden adlarından biridir. Demircilik ise Türklerin en kadim mesleklerindedir. Tarihî kaynaklarda Köktürklerin demircilikle uğraştıklarına dair pek çok kayıt mevcuttur. Örneğin Çin yıllıklarında Köktürklerin Altaylarda yaşayan ve demircilikle uğraşan bir halk olduğu bilgisi kayıtlıdır (Liu, 2019, s. 14). *Temürçi*, Eski Uygurcada hem meslek hem de kişi adı olarak karşımıza çıkar (Wilkens, 2021, s. 693). *DLT*’de de *temürçi* biçiminde (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 463) tanıklanan sözcük *ME*’de Ar. *haddād* ‘demirci’ sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak verilmiştir.

1.3.3.14. *Teştçi*

teştçi ‘leğen yapan kimse leğenci’ 6b/3. Far. *teşt* ‘leğen’ (2023, URL-1) sözcüğüne T. +çI ekinin getirilmesiyle oluşan *teştçi* ‘leğenci’ meslek adı ilk olarak *ME*’de tespit edilmiştir.

1.3.3.15. *Urğançı*

urğançı ‘urgan yapan kimse, urgancı’ 45b/1. Sözcük *urğan* adına +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Tietze, *urğan* sözcüğünün ET *uruk* ‘halat’ sözcüğü ve +an küçültme ekinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu ifade eder (2021, s. VII/216). Clauson *uruk* sözcüğünün *ur-* ‘bir şeyi bir şeye vurmak, bir şeyi bir şeyin üzerine koymak’ fiilinden türediğini belirtir (1972, s. 215). *Uruk* sözcüğü müstakil olarak Eski Uygurcada tanıklanır (Wilkens, 2021, s. 801). *Urğan* sözcüğü ilk olarak Karahanlı Türkçesi dönemine ait Türkçe ilk Kur'an çevirilerinden *TİEM 73*’te kullanılmıştır (Durgunay, 2017, s. 172). *Urğançı* meslek adı ise ilk olarak *ME*’de tanıklanmıştır.

1.3.3.16. *Yarıkçı*

yarıkçı ‘zırhçı, zırh ustası’ 43b/1. *Yarık* ‘zırh’ sözcüğüne +çI ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir meslek adıdır. *Yarık*, ilk olarak yazıtlar dönemi Türkçesinde görülür (Şirin, 2016, s. 420). Eski Uygurca (Wilkens, 2021, s. 868) ve *DLT*’de (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 393) sözcüğün *yarıklan-* ‘zırhlanmak’ şeklinde fülleşmiş biçimi de tanıklanır. ‘Zırh ustası’ anlamındaki *yarıkçı* sözcüğü ise ilk olarak *ME*’de tespit edilmiştir.

1.3.3.17. *Yonuçı*

yonuçı ‘ağaç yontarak araç gereç yapan kimse, marangoz’ 34b/4. ET *yon-* ‘kesmek, yontmak’ fiiline –*GU* fiilden isim yapma eki ve +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Sözcüğün *ME*’de *yonuçı* ve *yonğuçı* olmak üzere iki biçimi vardır. Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesinde görülmeyen sözcük, ilk olarak *ME*’de tanıklanır.

1.3.3.18. *Yuguçı*

Yuguçı ‘çamaşır yıkayan kimse, yıkayıcı’ 34b/2. ET *yu-* ‘yıkamak’ fiiline –*GU* fiilden isim yapma eki ve +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan bir meslek adıdır. Yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmayan *yu-* fiili ilk olarak Eski Uygurcada görülür. *Yuguçı* meslek adı da yine ilk olarak Eski Uygurcada tespit edilmiştir (Wilkens, 2021, s. 917). *DLT*’de (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 281) *yuguçı* biçiminde görülen sözcük *ME*’de *yuguçı* biçiminde tespit edilmiştir.

1.4. Ticaretle İlgili Meslekler

1.4.1. *Fuḳḳā’çi*

fuḳḳā’çi ‘bira yapan kimse’ 34a/1. Ar. *fuḳā’ī* ‘tahıl veya meyvelerden yapılan bir tür şerbet, bira’ (Ayaz, 2020, s. 415) sözcüğüne +çI ekinin eklenmesiyle oluşan bir meslek adıdır. Yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada tanıklanmayan *fuḳḳā’* sözcüğü, Karahanlı Türkçesi metinlerinden Kutadgu Bilig’de tespit edilmiştir (1979, s. 168). *Fuḳḳā’çi* meslek adı ise ilk olarak *ME*’de tanıklanmıştır.

1.4.2. *Ḥamr satğuçı*

Ḥamr satğuçı ‘şarap satan kimse’ 34a/2. Ar. *Ḥamr* ‘şarap’ sözcüğü ve T. *satğuçı* ‘satıcı’ sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan ‘şarap satıcısı’ anlamında bir meslek adıdır. *ME*’de Ar. *ḥammār* ‘şarapçı’ sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

1.4.3. *Çoğān satğuçı*

çoğān satğuçı ‘çöven satan kimse’ 38a/2. Güncel Türkçe Sözlük’te *çöven* sözcüğünün anlamı ‘Kökü ve dalları, suyu sabun katılmış gibi köpürten, kir temizleyici bir bitki, sabun otu, helvacı kökü (*Saponaria officinalis*)’ olarak verilmiştir (2023, URL-2). Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesi döneminde tanıklanmayan sözcük ilk olarak *ME*’de görülür. Sözcük *ME* dışında *İbni Mühennâ Lügati* (Battal, 1934, s. 26) ve *Kitāb al- İdrāk*’ta da tanıklanır (Caferoğlu, 1931, s. 31). *çoğān satğuçı* meslek adı ise ilk olarak *ME*’de tespit edilmiştir.

1.4.4. *Ot satğuçı*

ot satğuçı ‘şifalı otlar satan kimse, aktar’ 36a/3. ET *ot* sözcüğü hem ‘çimen, kuru ot’ anlamlarında hem de ‘şifalı bitki, ilaç’ anlamlarında kullanılır. *Ot* sözcüğü ‘ilaç’ anlamında yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmaz. Eski Uygurca döneminde hem müstakil olarak hem de *em* ‘ilaç’ sözcüğüyle ikileme şeklinde görülür (Wilkens, 2021, s. 517). Sözcük, Karahanlı Türkçesinde de ‘çimen’ ve ‘ilaç’ anlamlarını korur. *ME*’de görülen *ot satğuçı* meslek adı ise Ar. *aṭṭār* sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu meslek ‘eczacı’ anlamından daha çok ‘şifalı ve güzel kokulu otlar satan kimse, aktar’ anlamındadır.

1.4.5. *Saḥsık satğuçı*

saḥsık satğuçı ‘çömlek satan kimse’ 6b/1. *Saḥsık* sözcüğünün kökeni tartışmalıdır. Clauson, *saḥsık* şeklinde madde başı yaptığı sözcüğün hapax olduğunu ve kesinlikle alıntı bir sözcük olduğunu ifade eder (1972, s. 856). Tenişev, sözcüğün fonetik gelişiminin *saḥsık* > *saḥsık* biçiminde olduğunu ve genetik olarak **saḥsık* ~ *saḥsık*, *saḥsık* ‘kil, çamur, balçık’ adının türevi olarak açıklanabileceğini belirtir (2001, s. 385). Räsänen, sözcüğün Almanca *Sachsen* ‘Saksonya’ sözcüğünden geldiğini düşünür (1969, s. 393). Yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada görülmeyen sözcük ilk olarak Karahanlı Türkçesinde tanıklanır. *DLT*’de *saḥsık* ‘katıksız çamuru olan yer’, *saḥsık toprak* ‘kuru çamur, saf çamur’ örneklerinde sözcük *saḥsık* şeklinde görülür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 217). Orta Türkçe döneminde sözcük çeşitli fonetik biçimlerde tanıklanmaya devam eder (Boeschoten, 2022, s. 274). *Saḥsık satğuçı* meslek adı ise ilk olarak *ME*’de tespit edilmiştir.

1.4.6. *Sirke satğuçı*

sirke satğuçı ‘sirke satan kimse’ 40a/1. Yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmayan *sirke* sözcüğü ilk olarak Eski Uygurcada görülür (Wilkens, 2021, s. 616). Clauson, sözcüğün İrani dillerden alıntı olduğunu düşünür (1972, s. 850). Doerfer, kültür tarihi açısından İrani bir dilden gelme olasılığının daha yüksek olduğunu belirtir (1967, s. 247). *Sirke satğuçı* meslek adı ilk olarak *ME*’de tanıklanır.

1.4.7. *Şīreçi*

şīreçi ‘üzüm şırası yapan veya satan kimse’ 37b/1. Far. *şīre* ‘mayalanmamış üzüm suyu’ sözcüğüne +çI ekinin getirilmesiyle oluşan bir meslek adıdır. Sözcük ilk olarak *ME*’de tespit edilmiştir.

1.4.8. *Şorbacı*

şorbacı ‘çorba yapan ya da satan kimse, çorbacı’ 38b/2. Far. *şorba* ‘çorba’ sözcüğüne +çI ekinin eklenmesiyle oluşan bir meslek adıdır. İlk olarak *ME*’de tanıklanmıştır.

1.4.9. *Ton satğuçı*

ton satğuçı ‘giysi satan kimse, manifaturacı’ 40a/7, 40b/1. *Ton* sözcüğü Eski Türkçede ‘giysi, kıyafet’ anlamına gelen temel sözcüklerden biridir. Yazıtlar dönemi Türkçesinden itibaren tanıklanır (Şirin, 2016, s. 334). Sözcük *ME*’de *ton satğuçı* biçiminde meslek adı olarak Ar. *bezzāz* ‘manifaturacı’ (2023, URL-1) sözcüğüne karşılık olarak kullanılmıştır.

1.4.10. *Yağcı*

yağcı ‘yağcı, yağ üreten kimse’ 35a/7. *Yağcı* meslek adı ilk olarak Eski Uygurcada tanıklanır (Wilkens, 2021, s. 852). Karahanlı Türkçesi metinlerinde görülmeyen sözcük, *ME*’de tekrar görülür.

1.4.11. *Yıd satğuçı*

yıd satğuçı ‘güzel koku satan kimse’ 33b/3. ET *yıd* ‘koku’ sözcüğü ve *satğuçı* ‘satıcı’ sözcüklerinden oluşan meslek adı, *ME*’de Ar. *aṭṭār* ‘aktar’ ve *ıṭr tīb* ‘güzel koku’ sözcüklerinin Türkçe karşılığı olarak verilmiştir.

1.4.12. *Yip satğuçı*

yip satğuçı 'ip satan kimse' 31b/1. ET *yip* 'ip' ve *satğuçı* 'satıcı' sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir meslek adıdır. *ME*'de Ar. *ğazzāl* 'eğrilen iplik' sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak *yip satğuçı* ve *yipek satğuçı* sözcükleri verilmiştir.

1.5. Güvenlikle İlgili Meslekler

1.5.1. *Alpağut*

alpağut 'askerler, savaşçılar' 203a/4. Clauson, sözcüğün yapısının *alp+a-gut* biçiminde olduğunu düşünür ve Mo. *alban* 'kişi başı verilen vergi' sözcüğüyle ilişkilendirilmesinin yanlış olduğunu belirtir (1972, s. 128). Doerfer, *alp* sözcüğünün Moğolca biçimi olan *alb*'in Türkçeden ödünçlendiğini düşünür ve Türkçeden Samoyedce gibi başka dillere verildiğini ifade eder (1965, s. 110). Erdal, *OTWF*'de sözcüğün yapısını *alp+agu+t* şeklinde açıklar (1991, s. 81). Erdal'ın da ortaya koyduğu gibi sözcüğün ET *alp* adına +*AgU* topluluk ifade eden isimden isim yapma eki ve +*t* çokluk ekinin getirilmesiyle oluştuğu açıktır. Sözcük ilk olarak *alpagu* biçiminde Kül Tigin yazıtında görülür (Şirin, 2016, s. 416). *Alpagut* biçimi ise ilk olarak Eski Uygurcada tanıklanır (Wilkens, 2021, s. 36). Kaşgarlı, *DLT*'de sözcüğün anlamını 'cesur savaşçı, kahraman' olarak vermiştir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 74). *Alpagut ME* dışında Orta Türkçenin diğer eserlerinde de çeşitli fonetik değişikliklerle tanıklanmıştır (Boeschoten, 2022, s. 26).

1.5.2. *Basğak*

basğak 'polis, denetim görevlisi' 24b/4. *Bas-* fiili yazıtlar dönemi Türkçesinde 'bastırmak' anlamı dışında 'hükümlanlık etmek, egemenlik kurmak' anlamıyla da oldukça işlek kullanılmıştır. Şirin, fiilin yazıtlardaki yedi farklı anlamını ortaya koyar (2016, s. 722). *Bas-* fiiline –*Gak* fiilden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan *basğak* sözcüğüne ilk olarak Eski Uygurcada rastlanır. Wilkens, sözcüğe 'vali, denetim görevlisi' anlamını vermiştir (2021, s. 145). Karahanlı Türkçesinde tanıklanmayan *basğak Mukaddimetü'l Edeb*'in Yozgat nüshasında tekrar görülür. Sözcük *ME*'de Ar. *şihne* 'denetim memuru, zabıta' (2023, URL-1) sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.5.3. *Başakçı*

Başakçı 'ok ucu yapan kimse' 42b/2. *Baş* sözcüğüne +*Ak* isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan *başak* sözcüğü yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada tanıklanmaz. Sözcük ilk olarak Karahanlı Türkçesinde tespit edilir. *Başak*, *DLT*'de 'okun ve mızrağın uç kısmındaki demir, temren' anlamında tanıklanır (Ercilasun & Akkoyunlu 2014, s. 162). *Başakçı* meslek adı ise ilk olarak *ME*'de görülür.

1.5.4. *Bekçi*

Bekçi 'bekçi' 124b/4. ET *bek* 'katı, sert, sağlam' sözcüğüne +*çI* isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük ilk olarak Eski Uygurcada görülür (Wilkens, 2021, s. 156). Karahanlı Türkçesinde görülmeyen sözcük, *ME*'de Ar. *hāris* ve *hurrās* 'muhafız' sözcüğünün karşılığı olarak tespit edilmiştir.

1.5.5. *Çerig*

Çerig 'asker' 83b/3, 194a/1, 311b/4. *Çerig* ilk olarak yazıtlar dönemi Türkçesinde görülür (Şirin, 2016, s. 416). Clauson, *çerig* maddesinde sözcükle ilgili Kaşgarlı'nın görüşlerini verir. Onun *DLT*'de *çerig* sözcüğünün kökü olarak gösterdiği *çer*'i, bir isim kökü olduğundan morfolojik olarak birleştirmenin mümkün olmadığını belirtir (1972, s. 427). Räsänen, Çağataycadaki *çeren* sözcüğünden hareketle ET'de *çer-* 'savaşmak' fiilinin olabileceğini düşünür ve sözcüğün kökünü bu fiile bağlar (1969, s. 105).

Çerig ME'de hem Ar. *ceyyş* 'asker' hem de Ar. *harb* 'savaş' sözcüklerini karşılamak için kullanılmıştır. Sözcüğün diğer Harezmi Kıpçak Türkçesi eserlerinde de 'asker' ve 'savaş' anlamlarında olduğu görülmektedir (Boeschoten, 2022, s. 112).

1.6. Sanatla İlgili Meslekler

1.6.1. *Barbatçı*

Barbatçı 'arp çalan kimse' 32b/3. Far. *barbat* 'kısa saplı telli çalgı' sözcüğüne T. +*çI* isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan bir meslek adıdır. *DLT*'de *barbat* anlamında *bu.çI* sözcüğü vardır. Kaşgarlı bu çalgıyla ilgili "Kopuz. Utlardan en çok inleyen tür. O, bir ut (barbat) türüdür." açıklamasını yapar (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 420). *Barbatçı* sözcüğü ise ilk olarak *ME*'de tanıklanır. *ME* dışında Orta Türkçenin edebî eserlerinden *Hüsrev ü Şîrin* ve *Muhabbetname*'de de görülmüştür (Boeschoten, 2022, s 72).

1.6.2. *Çengçi*

Çeṅḡci ‘sazcı, zilci’ 26a/3, 32b/5. Far. *çeṅḡ* ‘arpa benzeyen bir çeşit telli çalgı’ sözcüğüne T. +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle meydana gelen bir meslek adıdır. *Çeṅḡ* ilk olarak *DLT*’de tanıklanır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 492). *Çeṅḡci* meslek adı ise ilk kez *ME*’de tespit edilmiştir.

1.6.3. *İrlaḡuçı*

İrlaḡuçı ‘şarkı söyleyen kimse, şarkıcı’ 33a/1. ET *ır/yır* ‘şarkı, türkü’ sözcüğüne +IA isimden fiil yapma eki ve –GU fiilden isim yapma eki ve +çI isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan bir sözcüktür. *İr* ‘şarkı’ ve *ırla-* ‘şarkı söylemek’ sözcükleri Eski Uygurca döneminden itibaren tanıklanır (Wilkens, 2021, s. 290-291). ‘Şarkıcı’ anlamındaki ilk sözcük *DLT*’de tanıklanan *yıragu* sözcüğüdür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 363). *İrlaḡuçı* sözcüğü ise ilk olarak *ME*’de tanıklanır. *İrlaḡuçı* dışında Orta Türkçede şarkıcı meslek adını karşılamak için *ırçı*, *ırlayıcı*, *yırlayıcı*, *ırlavçı* sözcükleri kullanılmıştır (Boeschoten, 2022, s. 150).

1.6.4. *Ḳopuzçı*

Ḳopuzçı ‘kopuz çalan kimse’ 32b/3. Yazıtlar dönemi Türkçesinde görülmeyen *kopuz* sözcüğü ilk olarak Eski Uygurcada tanıklanır (Wilkens, 2021, s. 393). Sözcüğün ilk tanıklandığı metin olan *Edgü Ögli Tigin ile Anıg Ögli Tigin*’i yayımlayan Hamilton, *kopuz*’un *kop-* ‘dağılmak, kopmak, patlamak’ fiilinden +z fiilden isim yapma ekiyle türediğini düşünür (2015, s. 187). Clauson, sözcüğü *kobuz* biçiminde okur ve herhangi bir etimoloji yapmaz. Türkçeden diğer Altay dillerine çeşitli fonetik değişikliklerle geçtiğini kaydeder (1972, s. 293). *DLT*’de sözcüğün *kopza-* ‘kopuz çalmak’, *kopzal-* ‘kopuz çalınmak’, *kopzaş-* ‘kopuz çalmada yarıştırmak’, *kopzat-* ‘kopuz çaldırmak’ türevlerinin yanı sıra *kopuzlug kişi* ‘kopuzu olan kişi’ biçimi de görülür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 729). *Ḳopuzçı* sözcüğü ise Orta Türkçe döneminden itibaren görülür. Sözcük, *ME*’de Ar. *mutrib* sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.7. Sağlıkla İlgili Meslekler

1.7.1. *Haccām*

Haccām ‘hacamat yapan kimse’ 76a/1. Ar. *haccāmat* ‘Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma’ (2023, URL-2) anlamındaki sözcük *ME*’de *haccām neşter birle sançtı* ‘‘Hacamatçı neşterle kesti’’ cümlesinde görülür. Sözcük, *ME* dışında *Kıyasü’l Enbiya*’da da tanıklanmıştır (Boeschoten, 2022, s. 133).

1.7.2. *Kölük Otacısı*

Kölük otacısı ‘veteriner’ 34b/6. ET *kölük* ‘yük hayvanı’ sözcüğüyle ET *otacı* ‘doktor, hekim’ sözcüğünün teklik üçüncü şahıs iyelik eki almış biçiminin bir araya gelmesiyle oluşan *kölük otacısı* meslek adı *ME*’de Ar. *baytār* sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır. Sözcük, tespit edilebildiği kadarıyla Türkçenin veteriner anlamı en eski sözcüğüdür.

1.7.3. *Ṭabīb*

Ṭabīb ‘hekim, doktor’ 72a/1. Arapça olan *ṭabīb* ‘doktor’ meslek adı *ME*’de Ar. hem *ṭabīb bol-* birleşik fiilinde hem de müstakil olarak tanıklanmıştır. Sözcük, Türkçede ilk olarak *Mukaddimetü’l Edeb*’in *Yozgat* nüshasında görülmüştür.

1.8. Hizmetle İlgili Meslekler

1.8.1. *Dāye*

Dāye ‘süt nine, dadı’ 26a/5. Farsça olan meslek adı *ME*’de Ar. *ḡādīm* ‘hizmetçi’ sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak verilmiştir. Türkçe açıklamada *dāye* sözcüğüyle beraber *oḡlanḡa ṭımār ḡılḡan kişi* sözcüğünün de verilmesi sözcüğün ‘dadı’ anlamında kullanıldığını göstermektedir.

1.8.2. *Suwçı*

Suwçı ‘su taşıyan kişi, sucu’ 30b/7. ET *sub* ‘su’ sözcüğünün sonundaki /b/ sesinin sızıcılaşarak /w/ye dönüşmesi sonucu *suw* biçimini alan sözcüğe +çI ekinin getirilmesiyle oluşan bir meslek adıdır. Clauson, sözcüğün Eski Türkçede sulamacılık ve denizcilik olmak üzere iki farklı mesleki kolu ifade etmede kullanıldığını belirtir (1972, s. 785). *DLT*’de ‘suyun paylaşımını idare eden kimse’ anlamındaki *tudun* sözcüğünün (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 172) varlığı Eski Türklerde suya ulaşımın güçlüğünün ve dağıtımının bir otorite tarafından yürütüldüğünün göstergesidir. *Suwçı* Orta Türkçe döneminde temizlik alanında da kullanır. Örneğin *İbni Mühennâ Lüḡati*’nde *suwçı* ‘hamamcı’ anlamında tanıklanır (Battal, 1934, s. 64). Sözcük *ME*’de ise Ar. *saḡḡā* ‘su taşıyan kimse’ sözcüğüne karşılık kullanılmıştır.

1.8.3. *Şarābdār*

Şarāb-dār ‘saki, içki dağıtan kimse’ 34a/1. Ar. *şarāb* ‘içki’ sözcüğüyle Far. *dār* ‘tutan’ sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşan bir meslek adıdır.

1.8.4. *Tapugçı*

Tapugçı ‘sultanın ya da beyin ata binmesine yardım eden kişi’ 26a/7. ET *tap-* ‘hizmet etmek’ fiiline $-(X)g$ fiilden isim yapma eki ve $+çI$ isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan bir meslek adıdır. Yazıtlar döneminde görülmeye sözcük Eski Uygurcada *tapıgçı/ tapagçı* biçimlerinde tanıklanmıştır (Wilkens, 2021, s. 674). Şen, sözcüğün Eski Türkçede genellikle kişisel hizmette bulunan bütün çalışanları karşılamakla birlikte özel olarak hizmetlilerin adlandırılmasında kullanıldığını belirtir (2007, s. 291). *DLT*’de *tapugçı* biçiminde ve ‘köle, hizmetçi’ anlamında tanıklanan sözcük *ME*’de de *tapugçı* biçiminde görülür. Eserde Ar. *şakirī şakiriyye* ve Far. *rikāb-dār* ifadelerine karşılık olarak verilen *tapugçı oğlan* ve *üzengü tutan* sözcük gruplarından hareketle sözcüğün *ME*’de ‘hizmetçi’ anlamında ziyade özel olarak ‘Sultanın ya da beyin ata binmesine yardım eden kişi’ anlamında kullanıldığı görülmektedir.

1.9. Ulaştırma ile İlgili Meslekler

1.9.1. *Katırcı*

Katırcı ‘katırları ile taşımacılık yapan veya katırlarını kiraya vererek işleten kimse’ 45b/6. *Katır* ‘kısırak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan hayvan’ sözcüğüyle $+çI$ ekinin bir araya gelmesinden oluşan bir meslek adıdır. Yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmayan *katır*, ilk olarak Eski Uygurcada görülür (Wilkens, 2021, s. 345). Sözcüğün Türkçe mi yoksa İrani bir dil kökenli mi olduğu tartışmalıdır. Clauson, *kat-* fiiliyle ilişkili olmasının zorlama olacağını düşünür (1972, s. 604). Eren, Türkçe kökenli olduğunu düşünür ve Türkçeden Moğolcaya ve Farsçaya geçtiğini, Bulgarca, Sırpça gibi Balkan dillerinde de kullanıldığını belirtir (2020, s. 270). Doerfer, İrani bir dilden alıntı olma olasılığı üzerinde durur (1967, s. 391). Wilkens, Soğdca *xrtry ~ yrtr*’k sözcüğünden geldiğini düşünür (2021, s. 345). *Katırcı* meslek adı ise ilk olarak *ME*’de tespit edilmiştir.

1.9.2. *Kemiçi*

Kemiçi ‘gemici, kaptan’ 31b/3. *Kemi* ‘su üstünde yüzen insan veya yük taşımaya yarayan ulaşım aracı’ sözcüğüne $+çI$ ekinin getirilmesiyle oluşan bir meslek adıdır. Yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmayan *kemi* ve *kemiçi* sözcükleri Eski Uygurca döneminden itibaren görülmeye başlar (Wilkens, 2021, s. 363). Karahanlı Türkçesinde görülmeyen *kemiçi* sözcüğü *ME*’de Ar. *mellāh* ‘denizci, gemici, kaptan’ (2023, URL-1) sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.9.3. *Kemi yonguçı*

Kemi yonguçı ‘gemi yapımıyla uğraşan kimse’ 31b/4. *Kemi* ve *yon-ğuçı* sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşan ‘gemi ustası’ anlamında bir meslek adıdır. *Yon-* ‘yontmak’ fiili yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmaz. Clauson, sözcüğün Eski Türkçedeki temel anlamının ‘kesmek’ olabileceğini ama fiilin daha çok ‘oymak’ anlamında kullanıldığını belirtir (1972, s. 942). Yazıtlar döneminde görülmeyen *yon-* fiili Eski Uygurcadan itibaren tanıklanmaya başlar (Wilkens, 2021, s. 913). *Kemi yonguçı* meslek adı ise ilk olarak *ME*’de görülür. Ar. *seffān* ‘gemi ustası’ sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.9.4. *Kılavuz*

Kılavuz ‘kılavuz, yol gösteren kimse’ 140b/6. Sözcük ilk olarak Tuna Bulgar yazıtlarında *kolovr-os* şeklinde görülür (Tekin, 1987, s. 48). Eski Uygurcada görülmeyen sözcük, *DLT*’de *Kalın kaz kulabuzsuz bolmas* “Kalın kaz sürüsü ancak kılavuzla uçabilir” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 212) atasözünde *kulabuz* biçiminde karşımıza çıkar. Clauson, sözcüğün Persçeden alıntı olduğunu düşünür (1972, s. 617). Doerfer, sözcüğün Türkçe kökenden ziyade kaybolan bir Orta Asya dilinden alıntı olabileceğini kaydeder (1967, s. 493). Tekin ise sözcükle ilgili Menges’in görüşlerini verir. O da Menges gibi sözcüğün *kol-a+vuz* ($vuz < guz < gur^2$) yapısında olduğunu düşünür ve Türkçe kökenli olduğunu savunur (1987, s. 48). *Kılavuz* sözcüğü *ME*’de Ar. *delīl* ‘rehber’ sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.9.5. *Salçı*

Salçı ‘sal yapımıyla uğraşan kimse’ 32a/1. *Sal* sözcüğüne $+çI$ ekinin getirilmesiyle meydana gelen bir sözcüktür. Yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada görülmeyen sözcük ilk olarak *DLT*’de ‘şişirilmiş tulumların, kamışların veya dalların yan yana getirilmesiyle yapılan sal’ anlamında görülür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 801). *Salçı* meslek adı ilk olarak *ME*’de tanıklanır. Sözcük Ar. *rammās* ‘sal ustası’ (Ayaz, 2020, s. 816) sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.10. Devlet İşleri ve Yöneticilikle İlgili Meslekler

1.10.1. *Bitigüçi*

Bitigüçi ‘kâğıtçı, yazıcı’ 28a/6. *Biti-* ‘yazı yazmak’ fiili ilk olarak yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanır. Fiilin ettirgen biçimi *bitit-* ‘yazı yazdırmak’ ve *-g* fiilden isim yapma eki almış biçimi *bitig* ‘yazıt, yazı’ sözcükleri de yazıtlarda tanıklanır (Şirin, 2016, s. 532). Clauson, sözcüğün kökünün *bit* olduğunu ve Çince *pi* ‘yazı fırçası’ sözcüğünden geldiğini ifade eder (1972, s. 299). *Bitigüçi* meslek adı *biti-* eylemine *-GU* fiilden isim yapma eki ve *+çI* isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. *Bitigü* ‘yazı takımı’ sözcüğü ilk olarak Eski Uygurcada tanıklanır (Wilkins, 2021, s. 181). Eski Uygurcada *bitigüçi* sözcüğüyle aynı anlama gelen bir de *bitikâçi* sözcüğü vardır. Şen, bu iki meslek adının köken itibarıyla farklı olduğunu, *bitikâçi* sözcüğünün Süryanice *petkâ* ‘belge’ sözcüğünden geldiğini belirtir (2007, s. 185). *Kutadgu Bilig*’de *bitigçi* (<*biti-g+çi*) biçiminde ‘yazıcı’ anlamında görülür (Arat, 1979, s. 95). *Mukaddimetü’l Edeb*’de *bitigüçi*, Ar. *varrâk* ‘kâğıtçı, yazıcı’ sözcüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

1.10.2. *Dildem*

Dildem ‘tercüman, çevirmen’ 315a/7. Cihan, çalışmasının dizin bölümünde sözcüğün Farsça kökenli olduğu notunu düşmüştür (2021, s. 495) ancak sözcüğün *ti-* ‘demek, söylemek’ fiilinden *-l* fiilden isim yapma eki ve *+Dam* isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluştuğu açıktır. Yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada tanıklanmayan *tıldam/tildem* sözcüğü ilk olarak *KB*’de ‘söz ustası, hatip’ anlamında tanıklanmıştır (Arat, 1979, s. 441). *ME*’de ise sözcük Ar. *tercümân* sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak geçmektedir.

1.10.3. *Harâc alguçı*

Harâc alguçı ‘vergi memuru’ 24b/5. Ar. *harâc* ‘bir çeşit vergi’ sözcüğü ve T. *alguçı* ‘alıcı’ sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan ‘vergi memuru’ anlamında bir meslek adıdır. Yazıtlar dönemi Türkçesi ve Eski Uygurcada tanıklanmayan *harâc* ilk olarak Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınan satır altı Kur’an tercümelelerinde ve *Mukaddimetü’l Edeb*’de tanıklanır. Sözcük *ME*’de Ar. *mekkâs* ‘Tüccardan öşür ve bağ toplamakla görevli kimse, gümrük memuru, gümrükçü’ (2023, URL-1) sözcüğünün karşılığı olarak verilmiştir.

1.10.4. *Ķādī*

Ķādī ‘kadı, hâkim’ 85a/1, 185a/7, 242b/2, 299b/2, 312b/6. Arapçadan alıntı olan *Ķādī* sözcüğü Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde tanıklanmaz. Sözcük ilk olarak *ME*’de tespit edilmiştir.

1.10.5. *İmām*

İmām ‘cemaate namaz kıldırın kimse’ 141a/6. Arapça olan *imām*, Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesinde tespit edilmemiştir. Sözcük, ilk olarak *ME*’de görülmüştür.

1.10.6. *Melik*

Melik ‘hakan, hükümdar’ 265a/6. Arapçadan alıntı olan sözcük yazıtlar dönemi Türkçesinde görülmez. Sözcük, Eski Uygurcada *Melik Buka* kişi adında görülür (Karadavut, 2022, s. 120). *Kutadgu Bilig*’de ‘hükümdar’ anlamıyla ilk olarak *Kutadgu Bilig*’de tanıklanır (Arat, 1979, s. 309). Sözcük, *ME*’de de aynı anlamda tespit edilmiştir.

1.10.7. *Sultān*

Sultān ‘hakan, hükümdar’ 65a/6. Arapçadan alıntı olan *sultān* yazıtlar dönemi Türkçesinde tanıklanmaz. Sözcük, Eski Uygurcada *Sultan Buka* kişi adında geçer (Karadavut, 2022, s. 120). Karahanlı Türkçesi eserlerinden *Kutadgu Bilig*’de *ilig* ve *melik* dışında iki kez *sultān* sözcüğü de ‘hükümdar’ anlamında kullanılmıştır (Arat, 1979, s. 409). Sözcük *ME*’de de aynı anlamda tespit edilmiştir.

1.10.8. *Vezīr*

Vezīr ‘bey, bakan, paşa’ 97b/6. Arapçadan alıntı olan sözcük Eski Türkçede tanıklanmaz. Sözcük ilk olarak Karahanlı Türkçesi eserlerinden *Kutadgu Bilig*’de görülür (Arat, 1979, s. 510). *Vezīr*, *ME*’de de aynı anlamda tespit edilmiştir.

2. Sonuç

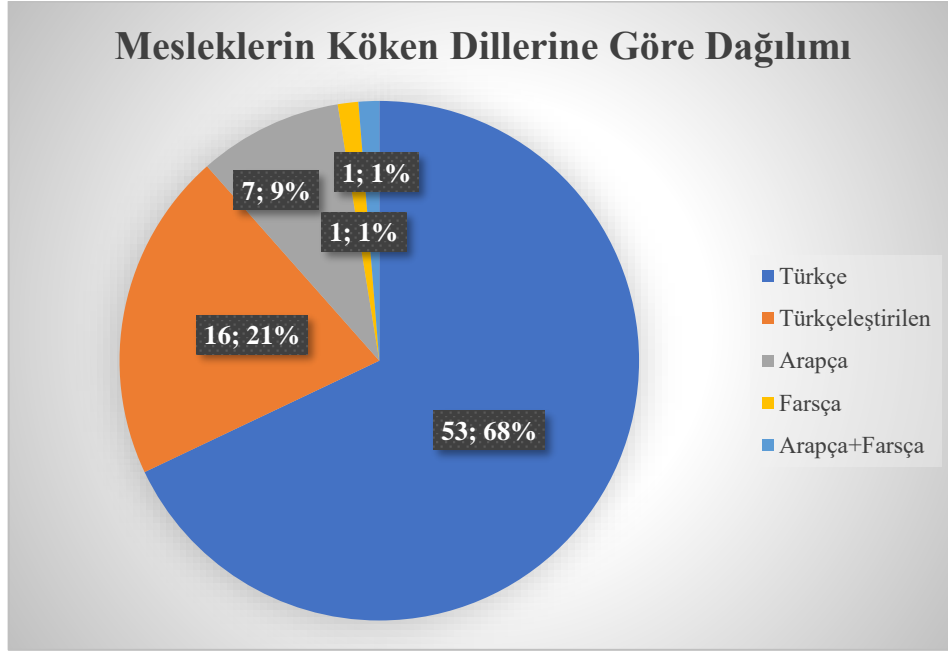
Mukaddimetü’l Edeb’in Yozgat nüshasında yetmiş sekiz meslek adı tespit edilmiştir. Bu meslek adlarının üçü hayvancılık, üçü avlanma, dokuzu giyim kuşam, dördü gıda beslenme, on sekizi günlük hayat ve ev eşyası, on ikisi ticaret, beşi güvenlik, dördü sanat, üçü sağlık, dördü hizmet, beşi ulaştırma, sekizi de devlet işleri ve yöneticilikle ilgilidir.

Bu yetmiş sekiz meslek adının köken dillerine bakıldığında altmış sekizinin Türkçe olduğu görülmektedir. Bu altmış üç sözcüğün elli üçü Türkçe kök ve gövdelere *+çI*, *-DAçI* *+DAm*, *-GUçI* eklerinin ve *satğuçı* sözcüğünün getirilmesiyle on altısı da Arapça ve Farsça sözcüklere Türkçe *alguçı* ile *satğuçı* sözcüğünün ve *+çI* ekinin getirilmesiyle Türkçeleştirilen

sözcüklerden oluşmaktadır. Kalan meslek adlarının yedisi Arapça, biri Farsça, biri de Arapça+Farsça melez sözcükten oluşmaktadır.

Eserde meslek adı yapımında en çok kullanılan ekin kırk yedi örnekle *+çI* eki olduğu belirlenmiştir. Türkçenin en eski ve en işlek isimden isim yapma eklerinden biri olan bu ekin örnek sözcüklerdeki ana morfosemantik işlevi 'bir nesneyi üreten/yapan kimse' anlamında kullanılmasıdır. Zira eserde özellikle bir nesneyi satan kişiyi belirtmek için *satğuçı* sözcüğünün kullanılması bu fikri güçlendirmektedir. Bu işlev dışında ekin 'bir nesneyi çalan kimse' örn. *barbatçı*, 'bir nesnenin tamirini yapan kimse' örn. *başmakçı*, 'bir taşıtı süren kimse' örn. *kemiçi*, 'bir işin eğitimini alan veya veren kimse' örn. *esrüçi*, *iterçi* gibi çeşitli morfosemantik işlevlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Eserde Arapça sözcüklere Türkçe karşılık olarak verilen meslek adlarının köken dillerine göre yüzdelik dağılımı şu şekildedir:

Grafik 1. Mesleklerin Köken Dillerine Göre Dağılımı

Görüldüğü üzere *Mukaddimetü'l Edeb*'in Yozgat nüshasında Türkçe kökenli olan ve Türkçe sözcük veya ek alma sonucu Türkçeleştirilen meslek adlarının oranı %89'dır. Bu oran Türkçenin terim üretme gücünü ifade etmesi bakımından önemli bir göstergedir.

Tespit edilen meslek adlarının Türk dili tarihi içerisindeki durumuna bakıldığında *cemmâzeci*, *badaçı*, *başmakçı*, *içükçi*, *könçi*, *na'leynçi*, *sünglegüçi*, *yüwçi*, *unçı*, *tişegüçi*, *'alemçi*, *altunçı*, *baş yülügüçi*, *bıçaqçı*, *çenberçi*, *haymeçi*, *kalhançı*, *kaplağuçi*, *kerpiççi*, *küfreçi*, *müllikçi*, *sırçaçı*, *teştçi*, *urğançı*, *yarıqçı*, *yigneçi*, *yonuçi*, *fukkā'çi*, *hamr satğuçi*, *çoğān satğuçi*, *ot satğuçi*, *saḥsık satğuçi*, *sirke satğuçi*, *şireçi*, *şorbaçı*, *ton satğuçi*, *yıd satğuçi*, *yip satğuçi*, *başakçı*, *barbatçı*, *çengçi*, *urlağuçi*, *kopuzçı*, *haccām*, *kölük otacısı*, *tabīb*, *dāye*, *katırcı*, *kemi yonguçi*, *salcı*, *kādī*, *imām* meslek adlarının ilk olarak *Mukaddimetü'l Edeb*'in Yozgat nüshasında tanıklandığı tespit edilmiştir.

Eserde tespit edilen meslek adları dönemin sosyal, kültürel, ekonomik yönleri açısından da birtakım bilgiler vermektedir. Ticaret, ulaşım ve zanaatkarlıkla ilgili meslek adlarının eserdeki örnekleri XIII. yüzyılda Harezmi'de yaşayan Türklerin çalışma hayatının canlılığını göstermektedir. Güvenlik, sağlık, yöneticilik başlıklarındaki mesleklerin varlığı da devlet otoritesinin sağlamlığına işaret etmektedir.

Mukaddimetü'l Edeb'deki mesleklerin günümüzdeki durumuna bakıldığında *tişegüçi*, *çenberçi*, *kalhançı*, *yarıqçı*, *başakçı*, *kādī*, ve *vezir* mesleklerinin endüstriyel, sosyoekonomik, teknolojik gelişmeler nedeniyle kaybolduğu; *cemmâzeci*, *badaçı*, *içükçi*, *könçi*, *na'leynçi*, *sünglegüçi*, *yüwçi*, *baş yülügüçi*, *haymeçi*, *kaplağuçi*, *küfreçi*, *sırçaçı*, *yuguçi*, *fukkā'çi*, *hamr satğuçi*, *teştçi*, *yonuçi*, *çoğān satğuçi*, *ot satğuçi*, *saḥsık satğuçi*, *sirke satğuçi*, *ton satğuçi*, *yıd satğuçi*, *yip satğuçi*, *barbatçı*, *çengçi*, *urlağuçi*, *haccām*, *kölük otacısı*, *dāye*, *tapugçı*, *kemi yonguçi*, *harāc alguçi*, mesleklerinin farklı adlarla yaşamaya devam ettiği; *awçı*, *teweçi*, *başmakçı katırcı*, *etmekçi*, *etçi*, *unçı*, *'alemçi*, *altunçı*, *kopuzçı*, *bıçaqçı*, *temürçi*, *yigneçi*, *şireçi*, *şorbaçı*, *yağcı*, *bekçi* ve *tabīb* mesleklerinin de çeşitli fonetik değişikliklerle veya aynı şekilde yaşadığı ve icra edildiği belirlenmiştir.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
Bk.	Bakınız
DLT	Dîvânü Lugâti't Türk (Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z., 2014)
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
ME	Mukaddimetü'l Edeb (Ayaz, Özçamkan, Ö. 2020; Cihan, S. 2021; Özkan, S. 2009)
Mo.	Moğolca
OTWF	Old Turkic Word Formation (Erdal, M. 1991)
TİEM	Türk İslam Eserleri Müzesi
T.	Türkçe

Kaynakça

- Aksan, D. (2004). *Türkçenin sözcük varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III indeks* (K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce, Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ata, A. (2004). *Türkçe ilk Kur'an tercümesi, Karahanlı Türkçesi (giriş- metin-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ateş, A. (1958). Anadolu kütüphanelerinden bazı mühim Türkçe el yazmaları. *İÜ, TDED*, 8, 90-93.
- Ayaz, Özçamkan, G. (2020). Mukaddimetü'l Edeb Paris ve Yozgat nüshaları (giriş- metin- dizin). (Yayımlanmamış Doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Bang, W. & Gabain, A. (1930). *Türkische Turfan- texte IV*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- Battal, A. (1934). *İbnü Mühenna Lûgati*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Boeschoten, H. (2022). *A dictionary of early Middle Turkic*. Leiden: Brill.
- Caferoğlu, A. (1931). *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Cihan, S. (2021). *Mukaddimetü'l Edeb (Yozgat nüshası) (giriş, metin, notlar, sözlük, dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Clauson, G. (1972). *An etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Doerfer, G. (1963-75). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, I-IV. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Durgunay, B. (2017). Eski Türkçe yapı sözcüğü ve kavram alanına giren bağ, uruk, örgen, urgan, arkan sözcükleri üzerinde bir değerlendirme. *TÜRKLAD*, 1 (1), 166-177. <https://doi.org/10.30563/turklad.318122>
- Eraslan S. (2020). Klasik Türk şiirinde “mül”ün bilinmeyen kullanımları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 25, 331-353. Erişim adresi: http://www.devdergisi.com/Makaleler/1436690873_6.pdf
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk (giriş-metin-çeviri- notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (1991). Old Turkic word formation, A Functional Approach to the Lexicon, Vol. I-II, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Eren, H. (2020). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. (Şükrü Haluk Akalın, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gül, B. (2015). Orta Asyadan Anadoluya Moğol yayılımının dilsel sonuçları. *Türkbilgi*, 30, 187-200.
- Hamilton, J. R. (2015). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. (Vedat Köken, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karadavut, A. (2022). Eski Uygur hukuk belgelerinde geçen melez kişi adları. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı C.2*, içinde (s. 113-124). Elazığ: Asos Yayınevi.
- Kekevi, İ. (2020). Kutadgu Bilig'de geçen “esri” sözcüğündeki anlam değişimi. İ. I. Altun, E. Beyaz (Yay. Haz.) *Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı* içinde (s. 717-721). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mai-Tsai, L. (2019). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri* (Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları
- Moriyasu, T. (1991). *A study on the history of Uighur Manichaeism*. Osaka: Osaka University.
- Nadelyaev, V. M., Nasilov, D.M., Tenişev, E.R. & Şçerbak, A.M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: İzdatel'stvo Nauka.
- Özkan, S. (2009). *Mukaddimetü'l Edeb'in Yozgat nüshasında isimler giriş-metin-dizin (1a-60a)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türkischen Sprachen*. Helsinki: Suomalais Ugrilainen Seura.
- Şçerbak, A. (2019). *Eski Dönem Türk-Moğol Dil İlişkileri*. (Rysbek Alimov, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şen, S. (2007). *Orhon Uygur ve Karahanlı metinlerindeki meslekler bağlamında eski Türk kültürü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2013). *İrk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tenişev, E. R. (1997). *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov- Leksika*. Moskva-Nauka.

- Tietze, A. (2021). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Nurettin Demir ve Emine Yılmaz (Ed.). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l- Edeb Hvārizm Türkçesi ile tercümelî Şuŝter nüshası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

URL-1 Kubbealtı Lugatı. Erişim Adresi: <http://lugatim.com/>

URL-2 Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>